

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
(м. Київ Україна) E-mail: lpankiv@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті актуалізовано проблему формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання. Обґрунтовано важливість виявлення педагогічних умов методичного забезпечення формування художніх орієнтацій учнів.

Метою статті є визначення ефективних педагогічних умов формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання в загальноосвітній школі.

Методологія дослідження базується на ідеях аксіологічного та поліхудожнього підходів.

Наукова новизна полягає у виявленні зовнішніх та внутрішніх педагогічних умов формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання.

Зовнішні педагогічні умови формування художніх орієнтацій старшокласників стосуються організації дидактичного процесу, специфіки педагогічного впливу, забезпечення комфортної атмосфери творчої співпраці. До таких умов віднесено: надання учням широкої художньої інформації та виявлення їхніх індивідуальних художньо-смакових реакцій; реалізація взаємозв'язків мистецьких дисциплін та різних видів художньо-освітньої практики; забезпечення творчої взаємодії суб'єктів художньо-освітнього процесу; використання широкого спектру художньо-педагогічних технологій; систематичне впровадження ситуацій співпереживання художніх образів.

Внутрішні педагогічні умови формування художніх орієнтацій старшокласників активізують індивідуальні реакції учнів на художні твори, виявляються в особистісних якостях і можливостях суб'єктів навчання. Внутрішні педагогічні умови охоплюють: стимулювання художньо-пізнавальної активності учнів; активізацію творчого мислення школярів у процесі виконання художніх завдань; актуалізацію суб'єктно-оцінного ставлення до художніх образів; сприяння реалізації творчих можливостей учнів у процесі мистецької діяльності; спрямування мистецького навчання учнів на розвиток їх здатності до самореалізації в художній творчості.

Висновки дослідження ґрунтуються на підтвердженні необхідності використання комплексу зовнішніх і внутрішніх педагогічних умов формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання.

Ключові слова: художні орієнтації, педагогічні умови, старшокласники.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими завданнями. У сучасних умовах глобалізації суспільства, що супроводжується небувалим розвитком інформаційних технологій, відбуваються процеси зближення та взаємопроникнення різних культур, поширення мистецьких явищ, проєктів, традицій. Сучасна молодь має широкі можливості пізнавати культуру та мистецтво різних народів, країн, регіонів. Втім, поширення мистецьких традицій глобального світу поєднує і небезпечні тенденції розповсюдження квазімистецтва, підміни високохудожніх цінностей банально-розважальними, масово-маніпулятивними формами розваг. Негативні наслідки таких процесів часто призводять до естетизації мотивів невігластва, жорстокості, насилля. У зв'язку з цим, важливим завданням мистецької освіти постає виховання у молоді здатності диференціювати мистецькі впливи, вирізняти істинні художні цінності від псевдохудожніх, сприймати мистецтво як джерело духовного збагачення, гармонізації внутрішнього життя. Спрямованість особистості на художні цінності та вибірковість ставлення до них, визначеність із художніми ідеалами та сформованість художнього смаку обумовлюється художніми орієнтаціями людини.

Формування художніх орієнтацій особистості – тривалий і складний процес, що забезпечує можливість пізнання художньої культури як явища суспільного буття, розвиток художнього мислення, сприйняття та оцінювання художніх образів як духовної пам'яті людства.

Вкрай важливим є формування художніх орієнтацій в учнів старшого шкільного віку, оскільки саме шкільна молодь активно цікавиться мистецькими явищами, а несформованість ціннісно-сміслових орієнтирів сприймання мистецтва часто призводить до причетності старшокласників до неформальних об'єднань, асоціальних субкультур тощо.

Звісно, гострою проблемою сучасної шкільної освіти є недостатність мистецьких дисциплін у старших класах. Втім, ці прогалини мистецького навчання старшокласників заміщають позаурочні заняття, позашкільні художньо-освітні гуртки, секції. У різних галузях мистецького навчання учнів першочерговим завданням має бути формування художніх орієнтацій школярів, що забезпечують розуміння духовної цінності мистецтва та визначають вектор художньої самореалізації.

Ефективність формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання значною мірою визначається науково обґрунтованими і використовуваними в освітньому процесі педагогічними умовами. Саме педагогічні умови становлять основу методичного забезпечення явищ і процесів, що вивчаються, зокрема формування художніх орієнтацій старшокласників.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Як показав аналіз наукової літератури, у сучасних дослідженнях «педагогічні умови» розглядаються вченими з позиції визначення причинно-наслідкових зв'язків між використовуваними обставинами освітнього процесу і його результативністю. При цьому дослідники пропонують дещо різні трактування означеної дефініції, як-от: «сукупність об'єктивних факторів, змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне вирішення поставлених завдань» [1, 54]; «сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети» [3, 79]; «обставини, від яких залежить цілісний продуктивний педагогічний процес» [5, 68] та інші. Дослідники педагогічних умов з різних наукових позицій відмічають важливість урахування системного характеру означеного явища, визначення його чіткої структури, взаємозв'язків та взаємообумовленості елементів, що відображають особливості та мету педагогічного процесу, специфіку навчальної діяльності, фактори впливу на розвиток особистості. Саме такі позиції було взято за основу визначення педагогічних умов формування художніх орієнтацій старшокласників у нашому дослідженні.

Мета статті – окреслити педагогічні умови формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання в загальноосвітній школі.

Методологія. Методологічну основу дослідження становлять ідеї аксіологічного та поліхудожнього підходів, що орієнтують на вивчення ціннісно-сміслового значення художніх образів різних галузей мистецтва, осмислення цілісності багатогранної художньої картини світу, визначення ціннісних орієнтирів мистецького навчання учнів та самореалізації особистості в художньо-творчій діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного дослідження можемо стверджувати, що формування художніх орієнтацій старшокласників найбільш ефективно відбувається в процесі цілеспрямованого мистецького навчання, яке за своєю сутністю є бінарною системою, що складається з двох підсистем. Одна з них охоплює педагогічний вплив викладача, а інша – самостійну діяльність учня. Це дало змогу виокремити відповідні педагогічні умови, які взаємодіють між собою і взаємообумовлюють одна одну, забезпечуючи досягнення педагогічної мети. Такі педагогічні умови поділяємо на *зовнішні*, що охоплюють особливості організації дидактичного процесу, специфіку педагогічної взаємодії у вивченні художнього світу, та *внутрішні*, які сприяють впливу зовнішніх умов на художній розвиток особистості учня та виявляються в його індивідуальних можливостях, намаганнях, прагненнях.

До *зовнішніх педагогічних умов* формування художніх орієнтацій старшокласників відносимо наступні.

1. *Надання інформації щодо художньої картини світу та різновидів мистецтва з метою розширення культурологічних знань учнів та виявлення індивідуальних смакових реакцій на художні образи.* Дана умова забезпечує учням можливість пізнання широкого спектру мистецьких явищ, сприяє усвідомленню художньої культури як явища суспільного життя, розумінню ціннісно-сміслового значення мистецтва та його особистісної значущості. Реалізація означеної педагогічної умови означає ретельне планування викладачем дидактичного змісту занять, послідовне ознайомлення учнів зі світом художньої культури. Дана педагогічна умова передбачає широке використання словесних та ілюстративних методів мистецького навчання. До них належать: розповіді, бесіди, пояснення, художні ілюстрації, обговорення мистецьких вражень, діалоги, дискусії та інші.

2. *Реалізація взаємозв'язків мистецьких дисциплін та різних видів художньо-освітньої практики* сприяє усвідомленню учнями цілісної художньої картини світу, діалектики розвитку художніх напрямків та стилів мистецтва, забезпечує пізнання єдиної природи художньої творчості. Педагогічна умова передбачає використання таких методів: художнього узагальнення, проведення художніх паралелей, ескізного вивчення мистецьких творів та інших.

3. *Забезпечення творчої взаємодії суб'єктів художньо-освітнього процесу* як педагогічна умова визначається діалогічною стратегією мистецького навчання, передбачає суб'єкт-суб'єктні стосунки між

тими, хто навчається, і тими, хто навчає. У формуванні художніх орієнтацій старшокласників ця умова має особливе значення, адже з її використанням учень активно включається до процесу художнього пізнання, зберігаючи власну думку та право на естетичну оцінку художніх явищ. Методами реалізації даної умови є діалоги, дискусії, обмін художніми враженнями, співтворчість тощо.

4. *Використання широкого спектру художньо-освітніх технологій* передбачає використання найбільш раціональних способів і регулятивів мистецької діяльності старшокласників з орієнтацією на очікуваний результат. Сучасні технології мистецького навчання, розроблені українськими вченими Л. Гавріловою [2], Л. Масол [4] та іншими, ефективно впроваджуються в освітній процес і мають виняткове значення у нашому дослідженні, оскільки конкретизують дидактичні і виховні завдання з метою формування художніх орієнтацій старшокласників. До таких технологій належать: інтерактивна (забезпечує розуміння специфіки та цілісності художньої мови, сутності універсальних художніх значень, символів, образів тощо); асоціативна (передбачає створення суб'єктивних образів на основі художнього досвіду); сугестивна (використовується художньо-образний вплив мистецтва з метою створення певного емоційного стану, спонування до творчих дій); ігрова (обумовлюється самою ігровою природою мистецтва, художньої творчості) та інші.

5. *Систематичне впровадження ситуацій співпереживання художніх образів у процесі мистецького навчання* активізує творчі сили особистості в емоційному осягненні духовно-ціннісного змісту художніх творів, в емпатійному переживанні художніх образів. Дана умова сприяє чуттєвому переживанню мистецтва, усвідомленню його емоційного впливу. У формуванні художніх орієнтацій старшокласників її реалізація забезпечується методами емоційної драматургії, творчого співпереживання, емпатійного відчуття тощо.

Означені зовнішні педагогічні умови формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання забезпечуються викладачем і стосуються, переважно, організації навчального процесу та ефективного використання педагогічного впливу. Вони взаємодіють із *внутрішніми* педагогічними умовами, що визначаються, передусім, художньо-пізнавальними та творчими можливостями суб'єктів навчання. В такому разі викладач постає в ролі мотиватора, натхненника, коучинга (від англ. «coach» – карета, віз). Це, по суті, нова стратегія мистецького навчання, зорієнтована на самостійність учня, його творчий саморозвиток, самовдосконалення, самореалізацію в художній діяльності.

До *внутрішніх педагогічних умов* формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі мистецького навчання відносимо такі:

- стимулювання художньо-пізнавальної активності учня;
- активізація творчого мислення школярів у процесі виконання художніх завдань.
- актуалізація суб'єктно-оцінного ставлення до художніх образів.
- сприяння реалізації творчих можливостей учнів у процесі мистецького навчання.
- спрямування мистецького навчання школярів на розвиток їх здатності до самореалізації в художній творчості.

Згідно результатів нашого дослідження, формування художніх орієнтацій старшокласників відбувається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх педагогічних умов, які знаходяться у прямій та опосередкованій залежності, забезпечуючи особистісне духовне зростання учня.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, педагогічними умовами, що забезпечують результативність формування художніх орієнтацій старшокласників є зовнішні та внутрішні чинники та обставини мистецького навчання, цілеспрямовано створювані та використовувані в художньо-освітньому процесі. Комплекс зовнішніх та внутрішніх педагогічних умов формування художніх орієнтацій старшокласників розглядається в діалектичній єдності, що визначає роль педагога, художньо-освітнього середовища, міжособистісних взаємин, художнього саморозвитку учнів.

Перспективами подальших наукових досліджень мають стати розробки педагогічних технологій формування художніх орієнтацій учнів та моніторингу художнього саморозвитку школярів.

References

1. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
Brazhnych, O. G. (2001). Pedagogichni umovy dyferencijovanogo navchannya uchniv zagalnoosvitnoyi shkoly [Pedagogical conditions of differentiated education of secondary school students]. *Candidate's thesis*. Kryvy Rig, Ukraine.
2. Гаврілова Л. Г. Мультимедійні технології в мистецькій освіті : навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Видавництво Б. І. Маторіна, 2014. 228 с.
Gavrilova, L. G. (2014). Multy medijni tehnologiyi v mysteczkiy osviti: navchalno-metodychnyj posibnyk [Multimedia technologies in art education]. Slovyansk, Ukraine.

3. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.
Dubych, K. V. (2007). Osobystisno oriyentovane vukhovannya studentiv v umovakh sociokulturnogo seredovyshha vyshhogo navchalnogo zakladu [Personally oriented education of students in the socio-cultural environment of higher education]. *Candidate's thesis*. Rivne, Ukraine.
4. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів. Харків: «Ранок», 2006. 256 с.
Masol, L. M. (2006). Metodyka navchannya mystecztva u pochatkovij shkoli: Posibnyk dlya vchyteliv [Methods of teaching art in primary school]. Kharkiv, Ukraine.
5. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2003. 280 с.
Stasyuk, V. D. (2003). Pedagogichni umovy profesijnoyi pidgotovky majbutnix ekonomistiv u kompleksі «shkola – vyshhyj zaklad osvity» [Pedagogical conditions of professional training of future economists in the complex «school – higher education institution»]. *Candidate's thesis*. Odesa, Ukraine.

Pankiv L.

ORCID 0000-0002-0218-657X

*Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Dragomanov National Pedagogical University
(Kyiv, Ukraine) E-mail: lpankiv@ukr.net*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF ARTISTIC ORIENTATIONS OF SENIOR PUPILS

The article actualizes the problem of formation of artistic orientations of senior pupils in the process of art education. The importance of identifying pedagogical conditions for the methodological support for the formation of artistic orientations of pupils is substantiated.

***The research aim** is to determine the effective pedagogical conditions for the formation of artistic orientations of senior pupils in the process of art education in secondary school.*

***The research methodology** is based on the ideas of axiological and polyartistic approaches.*

***The scientific novelty** lies in the identification of external and internal pedagogical conditions for the formation of artistic orientations of senior pupils in the process of art education.*

The external pedagogical conditions for the formation of artistic orientations of senior pupils relate to the organization of the didactic process, the specifics of pedagogical influence, providing a comfortable atmosphere of creative cooperation. Such conditions include: providing students with extensive artistic information and identifying individual artistic and taste reactions; realization of interrelations of art disciplines and different types of art-educational practice; ensuring creative interaction of the subjects of the artistic and pedagogical technologies; systematic introduction of situations of empathy of artistic images.

The internal pedagogical conditions for the formation of artistic orientations of senior pupils activate the individual reactions to works of art, are manifested in the personal qualities and capabilities of the subjects. Internal pedagogical conditions include: stimulating artistic cognitive activity of students; activation of creative thinking of senior pupils in the process of performing artistic tasks; actualization of the subjekt-evaluation attitude to artistic images; promoting the realization of creative abilities of students in the process of artistic activity; directing students' art education to the development of their ability to self-realization in artistic creativity.

***The conclusions of the research** are based on the need to use a set of external and internal pedagogical conditions for the formation of artistic orientations of senior pupils in the process of art education.*

Keywords: *artistic orientations, pedagogical conditions, senior pupils.*

Стаття надійшла до редакції 05.05.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. П. Шолохова